

NIEUWSBRIEF

DE VHV EN DE „BREDE” VAKBEWEGING

Deze bijdrage aan de Nieuwsbrief is het antwoord op een vraag van de redactie om tegen de achtergrond van mijn onderzoek naar de geschiedenis van de katholieke arbeidersbeweging (1) iets te zeggen over het verschijnsel van de brede arbeidersbeweging.

Wanneer wij met betrekking tot arbeidersbeweging of vakbeweging in Nederland spreken van een 'brede' beweging dan bedoelen wij daarmee een beweging die niet alleen vakorganisatie is, maar daarnaast op een breed terrein ook taken van cultureel werk en van maatschappelijke dienstverlening heeft. In ons land heeft de katholieke arbeidersbeweging altijd de naam gehad bij uitstek een 'brede' beweging te zijn.

Over die brede arbeidersbeweging gaat het in deze bijdrage. Ik ben zo vrij geweest om aan het einde van mijn verhaal ook de vraag te stellen of de geschiedenis van een brede arbeidersbeweging misschien een andere, een bredere kijk geeft op het werkerrein van een vakbondshistorische vereniging.

Vakbeweging en brede arbeidersbeweging

Als Van Dale's Groot Woordenboek der Nederlandse Taal inderdaad een overzicht geeft van het hedendaagse Nederlands, dan verstaan wij vandaag de dag onder „arbeidersbeweging” in hoofdzaak een vakbeweging die de economische en sociale belangen van de arbeiders behartigt voorzover die in het overleg tussen werknemers en werkgevers aan de orde zijn. Arbei-

dersbeweging en vakbeweging lijken uitwisselbare begrippen te zijn geworden, en aan het begrip van de vakbeweging wordt vanuit de sfeer van de arbeidsverhoudingen een vrij „smalle” invulling gegeven.

Zouden wij ons kunnen verplaatsen naar een afdeling van de katholieke arbeidersbeweging, ergens in de jaren vijftig, dan zouden wij al snel ontdekken dat arbeidersbeweging veel meer kon inhouden dan enkel de vakbeweging en haar sociaal-

economische belangenbehartiging.

Een afdeling kon niet zo klein zijn, of er was naast de vakafdelingen tenminste een comité van het fonds voor de bestrijding van TBC en andere volksziekten Herwonnen Levenskracht. Meestal hield een bestuurder of een lid van de afdeling aan huis of in het verenigingsgebouw een agentschap van de Centrale Volksbank of van de Levensverzekeringsmaatschappij Concor-

Huisbezoek van de KAB. Links van de deur hangt de bekende Thermometer van het Kanunnik van Schaik-fonds. (Foto KDC)

dia. Op het afdelingsniveau waren vaak ook het diocesane ziekenfonds en een veelheid van andere diocesane en plaatselijke fondsen en instellingen vertegenwoordigd, vooral op het terrein van de Volksgezondheid en de maatschappelijke zorg. Aan veel afdelingen was ook een woningbouwvereniging verbonden.

Voor problemen in verband met het werk, het inkomen en de maatschappelijke zekerheid; voor problemen met de gezondheid en de woning; voor de dienstplicht van een zoon en voor het invullen van het belastingbiljet; voor de verzekering van het varken en de geit die veel arbeiders achter het huis mestten en voor allerlei andere zaken — die klein lijken, maar die zwaar wogen voor mensen met weinig middelen en weinig maatschappelijke weerbaarheid — kon de oplossing vaak in eigen kring gevonden worden. Bij de bonden en bij de ge-

noemde instellingen. In het eigen sanatorium Berg en Bosch, in de eigen herstellingsoorden Sonnehaert en Ariënshof en bij de eigen rechtshulp.

Grotere afdelingen, maar ook heel wat kleinere zou men zonder veel overdrijving een klein verzorgings-samenlevinkje kunnen noemen, dat tussen de dagelijkse beslommeringen van werk en leven door in verenigingsverband bestuurd en beheerd werd.

Een Nederlandse traditie

Dat was de brede katholieke arbeidersbeweging. Maar als wij nu de drie hoofdstromen in de Nederlandse arbeidersbeweging met hun vakcentrales bekijken, dan hebben we niet alleen de katholieke arbeiders- en vakbeweging (RKWV, KAB en NKV), maar ook de socialistische en de protestants-christelijke vakbewegingen. Niet alleen de verbetering van de arbeidsvoorwaarden, maar de „verheffing” van het hele arbeidersbestaan en de vrijmaking van de arbeiders en hun gezinnen uit een steeds dreigende armoede, verwaarlozing en proletarisering waren de typische doelen van de Nederlandse arbeiders- en vakbewegingen.

De standsorganisatie

Dat de katholieke arbeidersbeweging meer dan het NVV en het CNV de faam van een „brede” arbeidersbeweging heeft gekregen, komt dan ook waarschijnlijk niet zozeer door het feit dat zij in de behartiging van het arbeidersbelang haar vleugels wellicht het breedst uitsloeg. De oorzaak zal eerder zijn dat in de katholieke arbeidersbeweging de brede maatschappelijke en culturele werkzaamheid een aparte organisatievorm kende: de standsorganisatie, ofwel de diocesane bond.

Een wijd verbreid misverstand is dat tussen deze diocesane bonden en de vakbonden een taakverdeling bestond waarbij de vakbonden de

materiele belangen van de arbeiders behartigden en de diocesane bonden de 'geestelijke', de culturele en vooral de godsdienstige belangen. En van het godsdienstige belang wordt dan meestal aangenomen dat het niet zozeer een arbeiders- als wel een kerkelijk belang was.

Een dergelijke beeldvorming rond de vak- en de standsorganisaties in de katholieke arbeidersbeweging is niet in ieder opzicht onjuist, maar wel eenzijdig. Zij ziet namelijk voorbij aan het feit dat de culturele taak van de standsorganisaties een sociaal-culturele taak was. Die taak beperkte zich niet tot het godsdienstige terrein of tot het culturele terrein in een engere zin. De taak van de standsorganisaties strekte zich uit over het hele maatschappelijke bestaan en over de hele immateriële én materiële „levenscultuur” van de arbeiders en hun gezinnen.

Een zedelijk vraagstuk

In de katholieke arbeidersbeweging had dit brede maatschappelijke en culturele werk uiteraard een levensbeschouwelijke, godsdienstige inslag (waar inderdaad veel leden uit zichzelf niet om gevraagd zouden hebben). Maar ook voor de andere stromingen binnen de Nederlandse arbeidersbeweging was het arbeidersvraagstuk — katholiek gezegd — (mede) een zedelijk vraagstuk. In de hele beweging leefde de overtuiging dat niet alleen materiële armoede en onzekerheid en maatschappelijke achterstelling en miskenning, maar ook gebrek aan vorming en ontwikkeling op velerlei terrein, mateloosheid van allerlei aard, apathie en het leven bij de dag, gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef en andere 'mentale' tekorten hun rol meespeelden in de armoede, de verwaarlozing en de uitzichtloosheid van het arbeidersbestaan. In het emancipatiestreven van de hele arbeidersbeweging waren materiële en culturele taken nauw met elkaar vervlochten.

VHV- NIEUWSBRIEF

Een uitgave van de Vakbondshistorische Vereniging.

Verschijnt viermaal per jaar.

3e jaargang,

nummer 2 — juli 1990

Redactie: Wietske van Agtmaal, Jacques van Gerwen, Harry Peer en Jeroen Sprenger.

Redactie-adres: Cruquiusweg 31, 1019 AT Amsterdam.

Telefoon 020-6685866.

Druk en vormgeving:

Industriebond FNV.

Inhoud van dit nummer:

- De VHV en de „brede” vakbeweging 1
- Hoezo, hoofdarbeiders saai? 4
- Herdenkingsjaar 1991 6
- Verslag Algemene Ledenvergadering 21 april 1990 8
- Nieuwe aanwinsten 10
- Oproepen 12

Organisatieculturen

Een ander verschil tussen de katholieke en de andere arbeidersbewegingen, ook in verband met het verschijnsel van de standsorganisatie, is waarschijnlijk van meer wezenlijk belang geweest. Op het plaatselijke niveau was de standsorganisatie niet alleen belangenorganisatie maar ook gewoon arbeidersvereniging: een plaatselijk centrum van vorming en ontwikkeling, van kerkelijke en wereldlijke feesten, van jubilea, van toneel- en muziekuivoeringen, van tentoonstellingen en filmvoorstellingen, van bedevaarten en vakantiereizen.

De standsorganisatie was op het plaatselijke niveau niet alleen een aparte organisatievorm maar ook een aparte organisatiecultuur. Daarmee is niet gezegd dat andere arbeidersbewegingen geen cultureel leven of geen gezelligheid kenden. De historische wetenschap weet daar eigenlijk nog heel weinig van: een vergelijkend onderzoek naar verschillende organisatieculturen in de Nederlandse arbeidersbeweging ontbreekt.

Ik zou hier echter toch als vermoeden willen uitspreken dat de minder specifieke en meer verscheiden doelstelling van de katholieke arbeidersbeweging en de vertakking van alle onderdelen van de beweging tot op (waar mogelijk) het buurtniveau hebben borg gestaan voor een veelkleuriger verenigingsleven dan in de vakcentrales NVV en CNV mogelijk was. De katholieke arbeidersbeweging kon daardoor aan de basis van de beweging ook bij meer aspecten van het arbeidersleven direct betrokken zijn dan in de afdelingen van zuivere vakcentrales mogelijk was.

De brede beweging in de welvaartsstaat

Met het tot ontwikkeling komen van de welvaarts- en verzorgingssamenleving vanaf de eerste helft van de jaren vijftig voorzagen regelin-

gen vanwege de overheid, een groeiend aantal gesubsidieerde organisaties en instellingen, en niet op de laatste plaats de massamedia voor de hele bevolking in een hoog niveau van zekerheid, verzorging en ontwikkeling. De arbeidersbewegingen zagen de ene lang gekoesterde wens na de andere in vervulling gaan. Hun invloed op het economische en maatschappelijke beleid werd groter dan ooit tevoren.

Tegelijkertijd kwam mede door deze maatschappelijke en culturele ontwikkeling voor de brede arbeidersbeweging in de tweede helft van de jaren vijftig het einde in zicht: voor de zekerheid, de ontwikkeling en de verzorging die voorheen alleen via de eigen organisatie voor hen bereikbaar waren konden de arbeiders – werknemers nu – elders terecht. De arbeidersbeweging kon zich gaan beperken tot de sociaal-economische taak die zij als vakbeweging behield.

De VHV en de brede vakbeweging

In de folder Goed dat er een VHV is! staat het doel van de Vakbondshistorische Vereniging omschreven als het bevorderen van de kennis en belangstelling voor de geschiedenis van de vakbeweging. Dat is een keuze, die men vanuit de wetenschap dat arbeidersbeweging zoveel meer is dan vakbeweging kan betreuren; maar die als pragmatische keuze heel wel te verdedigen is (en die ik als uitgangspunt van de VHV ook niet wil betwisten).

Een probleem ontstaat desalniettemin, waar het werk van de VHV zich uitstrekt over verschijningsvormen van vakbeweging (NVV en CNV) die binnen de katholieke arbeidersbeweging niet in de vak- maar in de standsorganisatie georganiseerd waren. Te denken valt kortweg aan de vele aspecten van plaatselijke en regionale organisatie – die voor een vakbondshistorisch museum vaak ook nog de meest aantrekkelijke zijn – en aan een aantal vervlechtingen

tussen de moeder-organisatie en haar instellingen.

Indien – daarnaast – de VHV en het museum niet alleen vakbondsgeschiedenis in de engst denkbare zin willen documenteren maar ook sociale geschiedenis of arbeidersgeschiedenis in een wat bredere zin, betreden zij opnieuw terreinen van maatschappelijk en cultureel leven van waaruit voor NVV en CNV naar de werkzaamheid van de vakbeweging verwezen kan worden, maar die binnen de katholieke arbeidersbeweging naar het terrein van de standsorganisaties en hun instellingen voeren. Zou de VHV in strikte zin vakbondsgeschiedenis documenteren, dan zou de breedste arbeidersbeweging daarin veel van haar werkzaamheid niet terugvinden en er mogelijkwijs het smalst vanaf komen.

Er lijkt daarom aanleiding om ook binnen de VHV aandacht te vragen voor verschijningsvormen van arbeidersbeweging die strikt genomen buiten het vakorganisatorische terrein liggen. En dat dan niet alleen omwille van het erfgoed van de katholieke arbeidersbeweging, maar omdat de hele Nederlandse arbeiders- en vakbeweging een brede beweging was.

Jan Peet.

De auteur is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen.

1. De resultaten van dit onderzoek, dat ondergetekende verricht in samenwerking met P. Mertens en J. Roes, zullen in 1991 in boekvorm verschijnen onder de titel Katholieke arbeidersbeweging. Een studie over KAB en NKV in de maatschappelijke ontwikkeling van Nederland na 1945.

HOEZO, HOOFDARBEIDERS SAAI?

(Foto B. Reinalda)

Hoofdarbeid(st)ers – handels- en kantoorbedienden, technici en werkmeesters en allerlei 'vrije' beroepen – gelden in de vakbeweging als 'langzaam'. Zij organiseerden zich later dan handarbeiders, bleven kleiner en stonden niet direct vooraan in de belangenstrijd van loonafhankelijken. Het duurde vaak enige tijd voor zij verder begonnen te kijken dan hun categorale beroepsbelangen. In hun drukwerk, actievormen en andere culturele uitingen doen zij vaak wat saai aan. Begrijpelijk misschien, want kleine bonden zijn niet zo rijk om hier door kunstenaars vorm aan te kunnen laten geven. Enige bevlogenheid is bovendien voorwaarde voor artistieke verbeelding en wellicht biedt standsbesef daarvoor te weinig inspiratie. Toch is de vakbeweging van hoofdarbeiders begonnen met culturele uitingen. De eerste kritieken op de kantoorarbeid verschenen in literaire vorm. In 1842 schreef Potgieter 't Is maar een penelikker. Tollens dichtte over 't vunze koopkantoor en Lodeesen schreef zijn Kantoorbediendes klagt. De beroepstrots die we bij andere beroepen op vakbondsvaandels verbeeld zien, kennen de bedienden ook, getuige het vaandel van het Amsterdamse St. Nicolaas uit 1896: we zien ganzeveer en schrijfstift, het grootboek en de bijna onvermijdelijke attributen van Mercurius, de god van de handel (en dieven, zoals bekend). Albert Hahn Jr. kwam op het idee voor de Algemeene dit grootboek in te vullen met de mening van de moderne bond. L.J. Jordaan verbeeldde klip en klaar voor dezelfde bond het principe dat mannen en vrouwen zich samen moeten organiseren. Ook het neutrale en toch wel wat bedaagde Mercurius bleek niet zo saai als ik had gedacht. In een door Sandro Fogarin tien jaar geleden boven tafel gebrachte houten doos troffen wij negatieven op glas aan met agitatiemateriaal uit het begin van de jaren twintig. Deze bevatten o.a. oproepen aan bedienden om 'niet langer te suffen' maar zich bij Mercurius aan te sluiten. En, zo

GEDRANG OP DE DREMPEL VAN
HERDENKINGSJAAR 1991

(Foto B. Reinalda)

maakte deze bond op ludieke wijze duidelijk: kantoorbedienden die dat niet doen, zijn ... ezels! Hoofdarbeiders saai? Hoezo?

Bob Reinalda.

(Foto B. Reinalda)

(Foto B. Reinalda)

GEDRANG OP DE DREMPEL VAN HERDENKINGSJAAR 1991

Paus Leo XIII (Foto J. van Gerwen)

Herdenkingen plegen hun schaduw niet zelden een eind vooruit te werpen. Wil je namelijk gepaste aandacht besteden aan een belangrijke gebeurtenis uit het verleden, dan dien je je daarvoor enige voorbereidingstijd te gunnen. Zo is het niet verwonderlijk dat er nu al mensen en organisaties zijn, die bezig zijn met de organisatie van herdenkingsactiviteiten van enkele belangrijke gebeurtenissen uit 1891: het verschijnen van de pauselijke encycliek *Rerum Novarum* en de organisatie van het Eerste Christelijk Sociaal Congres. Twee aangelegenheden die een belangrijke aanzet hebben gegeven tot de organi-

satie van de katholieke en christelijke vakbeweging in Nederland. Verwondering wekt wel – althans voor degenen die de geschiedenis van de vakbeweging een beetje kennen – de groep van mensen en organisaties die het initiatief hebben genomen tot de herdenking van deze gebeurtenissen.

„Een nieuw elan geven aan christelijk-sociaal denken: dat is in een paar woorden samengevat het doel van de Stichting 1991. Deze naam is niet zomaar gekozen. In 1991 namelijk is het honderd jaar geleden dat de bekende pauselijke encycliek *Rerum Novarum* verscheen. Boven-

dien werd dat jaar het Eerste Christelijk Sociaal Congres gehouden. Beide stonden in het teken van de sociale misstanden in de samenleving. Een goede gelegenheid om nu, honderd jaar later, na te gaan in hoeverre christelijk-sociaal gedachtegoed kan bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke problemen van onze tijd. Een nieuw Christelijk Sociaal Congres lijkt daarbij één van de wegen om als katholieke en reformatorische christenen vanuit verleden en heden antwoorden te geven op sociale en economische knelpunten van de jaren negentig”. Dit schrijft D.Th. Kuiper, hoogleraar aan de Vrije Universiteit, als voorzitter van de Stichting 1991 in een brochure, waarin het initiatief nader wordt toegelicht. Daarin wordt ook melding gemaakt van tal van andere initiatieven om 1891 te herdenken. „Zo bereiden wetenschappers van de Vrije Universiteit te Amsterdam en de Katholieke Universiteiten van Nijmegen en Brabant publicaties en symposia voor. Het Convent van Christelijk-Sociale Organisaties stelt 1891 op een conferentie van het Convent in 1990 centraal. Van dit convent maken deel uit: Nederlands Christelijk Werkgeversverbond, Nederlands Christelijk Ondernemersverbond, Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond, Christelijke Boeren- en Tuindersbond en Christelijk Nationaal Vakverbond. Een aantal organisaties waaronder ook de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving en de daarbij betrokken organisaties ontplooit activiteiten ter gelegenheid van 1991. Ook worden kerkelijke vieringen voorbereid”.

Bij al de activiteiten gaat het niet om uitsluitend herdenken. „Stilstaan bij het verleden mag. Maar daarnaast zal het in 1991 te organiseren congres een nieuwe inspiratiebron voor de toekomst moeten zijn. Het congres moet christelijk-sociaal denken een nieuwe impuls geven door sporen te trekken naar de toekomst. Om zo een antwoord te geven op wat hedendaagse 'sociale

quaesties' kunnen worden genoemd. Hiertoe rekent de Stichting 1991 in elk geval: structurele werkloosheid, armoede (met name in de Derde Wereld), milieuproblematiek, participatie aan het maatschappelijk leven, emancipatie. Zo kan christelijk-sociaal denken ook in onze tijd een essentiële rol vervullen bij het benaderen en oplossen van maatschappelijke vraagstukken".

Gaat het, om 'christelijk-sociaal denken', gaat het om 'christelijk-sociale organisaties' of gaat het om het 'christelijk-sociale gezicht' van het CDA? Dat zijn enkele vragen die rijzen als je de samenstelling van het Comité van Aanbeveling op je in laat werken. Daarin hebben zitting dr K. Blei (secretaris-generaal der Nederlands Hervormde Kerk), dr C. Datema (rector van de Vrije Universiteit), G.J. Doornbos (voorzitter NCBTB), H. Hofstede (voorzitter CNV), J. ten Hoopen (voorzitter NCOV), minister-president R. Lubbers, drs J. Mares (voorzitter KNBTB), dr R. de Moor (rector magnificus KU-Brabant), dr D. Mulder (voorzitter Raad van Kerken), mevr. M. van den Muijsenbergh-Geurts (voorzitter Katholieke raad voor kerk en samenleving), ds E. Overeem (praeses Generale Synode van de Gereformeerde Kerken), dr A. Plasschaert (rector magnificus KU-Nijmegen), kardinaal A. Simonis en drs C. Timmer (vice-voorzitter NCW).

De zekere eenzijdigheid die de samenstelling van het Comité van Aanbeveling kenmerkt, rechtvaardigt het plaatsen van enkele vraagtekens bij de bedoelingen van de Stichting 1991. Het christelijk-sociaal denken van de afgelopen honderd jaar is namelijk niet het monopolie van de organisaties die zich tot op de dag van vandaag op christelijke grondslag hebben gestoeld. Er was al christelijk-sociaal denken vóór 1891 zonder dat er expliciete organisaties waren. En er is christelijk-sociaal denken vandaag de dag dat zich ontwikkelt buiten de genoemde organisaties. Dat gebeurt niet in de laatste plaats, omdat er binnen die structuren beduidend weinig te bespeuren valt van christelijk-sociaal denken.

Rerum Novarum heeft in Nederland mensen als Schaepman en Ariëns aangemoedigd om de organisatie van katholieke werklieden ter hand te nemen. Zij hebben daarmee in zekere zin de grondslag gelegd voor de katholieke arbeidersbeweging. De katholieke arbeidersbeweging is in de jaren zeventig samengegaan met het NVV in de FNV. Heeft daarmee het denken in de traditie van de katholieke sociale leer opgehouden te bestaan? Menig FNV-er zal zich op zijn of haar ziel getrappt voelen als deze vraag bevestigend zou worden beantwoord. Toch doet de Stichting 1991 dat door de FNV bij de samenstelling van het Comité van Aanbeveling te passeren.

Er bestaat een Dienst Industriële Samenleving en Kerken (DISK), die zich de laatste jaren heel in het bijzonder de armoedeproblematiek heeft aangetrokken. Wordt van daaruit geen bijdrage geleverd aan het christelijk-sociaal denken anno 1990? Onder katholieken bestaat al enige jaren de 8 mei-beweging. De bisschoppen hebben deze beweging tot op heden genegeerd. En met kardinaal Simonis in het Comité van Aanbeveling valt dan ook niet te verwachten dat mw Stael-Merkx daarvoor zal worden uitgenodigd. Maar dat neemt niet weg dat de 8 mei-beweging naar de mening van velen een bijdrage levert aan het christelijk-sociaal denken in Nederland.

Er is niets tegen herdenken. In tegendeel zelfs. Als mensen zich voor hun handelen van vandaag en morgen geïnspireerd voelen door denken, bewegingen, personen of gebeurtenissen uit het verleden, dan is daar op zich niets mis mee. Maar die inspiratie is niet het monopolie van organisaties. En dat zouden de organisatoren van het Christelijk Sociaal Congres 1991 zich dienen te realiseren. Nu lijkt het erop dat zij er slechts op uit zijn de kiezers van het CDA met christelijk-sociaal cement aan de partij te binden.

Jeroen Sprenger.

VERSLAG VAN DE ALGEMENE LEDENVERGADERING VAN 21 APRIL 1990

GER HARMSSEN OVER DE VAKBEWEGING IN DE TWEEDE WERELDOORLOG. WOORD EN WEDERWOORD.

Het wordt steeds drukker op de algemene ledenvergaderingen van de Vakbondshistorische Vereniging. Zo ook op zaterdag 21 april 1990 in het Sarphatihuis in Amsterdam. Meer dan tachtig aanwezigen. Of lag het deze keer aan het onderwerp? Was iedereen na de al maanden durende tv-serie over de Bezetting, de talloze beschouwingen in de dag- en weekbladen en de vele publicaties ter herinnering aan wat er tussen vijftig en vijfenveertig jaar geleden plaatsvond voldoende warm gemaakt voor een uiteenzetting over de vakbeweging in de tweede wereldoorlog? Of lag het aan de spreker? Ger Harmsen. De historicus van de arbeidersbeweging, die met zijn stellige uitspraken velen boeit en een enkeling lijkt te ergeren. Buiten kijf stond dat de leden van de vereniging in een jaar van zoveel herdenkingen deze keer zelf wilden terugblikken op de positie, de rol en het optreden van de eigen beweging in de bezettingstijd.

Die beweging is een bedding met diverse vakbondsströmingen. Dat bleek ook uit de soms felle reacties uit de zaal op Ger Harmsen. Door de vragen, de discussie en de antwoorden van de inleider werd af en toe een onverwacht licht geworpen op een bepaalde zaak. Een conclusie kan zijn dat identiteit en geschiedbeleving samen vallen. De inleiding van Ger Harmsen is als bijlage bij dit nummer opgenomen, zodat we na enkele kanttekeningen op de gedachtenwisseling na afloop kunnen ingaan. Harmsen brak in zijn verhaal de staf over NVV-, RKWV- en CNV-bestuurders die zich op een enkeling na te lang door de bezetters lieten ringeloren. Hij beoordeelde ze naar hun eigen morele maatstaven en de eis dat nationaal verzet een staatsburgerlijke plicht was. Als leiding van een omvangrijke beweging heb je een grote maatschappelijke verantwoordelijkheid en een voorbeeldfunctie. Ze wisten

hoe Hitler de vakbeweging in Duitsland buiten spel had gezet en zijn tegenstanders waaronder vakbondsmensen behandelde, mishandelde. Waarom dan toch nog zo lang doorgedaan? Er zijn een aantal redenen voor aan te voeren.

De belangrijkste is wel dat de vakbeweging ingegroeid was in het maatschappelijke bestel. Zij wilde de verworvenheden waar ze zo lang voor gevochten had niet van de ene op de andere dag prijs geven. Wel werd spoedig duidelijk dat men op het hellende vlak uitgleed. Op de compromissen van destijds laten we nu het woord compromitteren los. Maar is dat terecht? Voorbeelden? Hoe te handelen in de volgende situaties: bij het ontslag van de voorzitter en secretaris van het NVV; bij het ontslag van de vijftien joodse vakbondsbestuurders; toen de nationaal-socialist Woudenberg de leiding van het NVV overnam; de duitse adviseurs bij de confessionele vakorganisaties; bij de gedwongen fusie tussen het NVV en de neutrale NVC; bij de reis van een aantal vakbondsbestuurders naar Duitsland; en in de zomer van 1941 toen NVV-bestuurders als gevolmachtigden het ledenbestand van het RKWV en het CNV overnamen, voor zover daar nog wat van restte. Het viel buiten de beschouwing van Ger Harmsen. Maar voor veel arbeiders was deze inschikkelijke opstelling voldoende reden om zich na de oorlog af te keren van hun oude bonden en zich aan te sluiten bij de uit het verzet voortgekomen Eenheidsvakcentrale.

Wat is verzet?

Gerard Cremers, bondsbestuurder van het CNV reageert als eerste op de uiteenzetting van Ger Harmsen. Zijn kritiek is niet mals. Harmsen zou zijn verhaal geplaatst hebben in de context van de overwegingen van het NVV. Had de centrale vraag niet anders moeten luiden. Bijvoorbeeld, of men zich wel of niet onder vreemde vlag wilde laten plaatsen. Harmsen dient van repliek. Hij is van mening dat zowel het NVV als het

RKWV uitvoerig aan de orde zijn gekomen. Al heeft hij gezocht bij Ameling en Stapelkamp, van het CNV is echter weinig bekend. Wel kunnen we vaststellen dat het CNV de maatregelen van de bezetter ook over zich heen liet gaan; het CNV kwam niet in verzet ten tijde van de Februari-staking; ze protesteerde evenmin tegen de tewerkstelling in Duitsland. Men gedroeg zich loyaal; hierbij verwijst Harmsen nog naar de omstreden brochure van de politiek verwante oud-minister-president H. Colijn.

Cremers geeft het niet op. Het feit dat het CNV zich niet onder Woudenberg liet plaatsen valt toch als een daad van verzet te kwalificeren. Harmsen: „Je kunt het niet toespitsen op één dag. Het CNV aanvaardde ook een duitse godsdienstige adviseur. Dat kwam toch op hetzelfde neer. De bezetter concentreerde zich aanvankelijk meer op de gelijk-schakeling van de grootste vakcentrale het NVV.” Hij benadrukt nog eens dat het voor de historicus als eerste belangrijk is om te begrijpen van wat er is gebeurd. Begrippen als goed, fout en falen moeten scherp gedefinieerd worden. De algemene probleemstelling is: waarom conformeerden wij ons zo? Verklaringen worden aangereikt indien we een houding, gekweekt door het pragmatische beleid van de jaren dertig en het gevoel in het begin van de oorlog dat de Duitsers lange tijd de macht zouden hebben in Europa erbij betrekken.

Vervolgens steekt Jan Mertens van wal. Zijn felheid valt op. Hij was er bij in die jaren. Hij laat al bij voorbaat weten dat het niet zijn bedoeling is om te discussiëren, want Harmsen en hij worden het toch niet met elkaar eens. Dat komt omdat Harmsen vanuit de klassenstrijd redeneert en andere opvattingen heeft over vakbeweging en strijd. Over de invulling van de begrippen arbeidersbeweging en brede vakbeweging bestaat weinig misverstand tussen beiden. Heel terecht vraagt Mertens om een uitleg van verzet. Moet je dan naar de wapens

grijpen? Is verzet niet je eerder zo tactisch en strategisch richten dat je kunt overleven? Er is later in de oorlog toch hulp verleend aan onderduikers? Harmsen laat weten dat hij het heeft over de vakbeweging in de tijd dat ze bestond, dus tot 1 mei 1942, en niet wat individuen daarna deden. Hij geeft een voorbeeld van een mogelijke vorm van verzet. Het uitgeven van een illegale vakbondsperiodiek zou een mogelijke vorm van verzet zijn geweest. Hij vervolgt: „De legalistisch ingestelde vakbondsbestuurder hoort bij de parlementaire democratie. In een nieuwe situatie tellen andere dingen en komen andere mensen naar voren. De Februari-staking, dat was verzet! Die werd georganiseerd door communisten die al sinds 1933 in de illegaliteit zaten. De maatschappij kwam op zijn kop te staan. De straatveger Piet Nak gaat vooraan in de Februari-staking en De Quay sticht de Nederlandse Unie. Eind juli 1941. Het CNV en de KAB worden ingelijfd bij het NVV. Een NVV dat onder leiding stond van de nationaal-socialist Woudenberg.” Mertens wil elke verkeerde uitleg voorkomen. Hij stelt met nadruk dat de KAB haar leden adviseerde om hun lidmaatschap op te zeggen voordat de bisschoppen de katholieke arbeiders een week later daartoe verordonneerden. Harmsen stelt dat het precieze verloop hiervan een nader onderzoek waard is.

Rein van der Leeuw, de vroegere directeur van het IISG, laat weten dat hij zich beter dan de twee vorige sprekers kan vinden in het verhaal van Harmsen. Hij licht er een paar aspecten uit. Van der Leeuw benadrukt dat Ad Vermeulen niet typerend was voor de NVV-bestuurder. Hij kwam uit de Neutrale Vak Centrale en via de fusie in november 1940 is hij in het NVV gekomen. Hij was een ongelooflijk handige figuur, die wel het gezicht van het NVV ging bepalen. Een onderwerp van een andere orde. Het valt hem op dat Twentenaren en landarbeiders die vergelijkbare sociaal-eco-

nomische achtergronden hadden een verschillende weg kozen in de oorlog. De eerste groep stapte uit de vakbeweging; de tweede groep bleef. Ger Harmsen vult de biografie van Ad Vermeulen nog wat verder in. In de eerste oorlogsjaren diende hij de bezetter overijverig. Hij werkte extreem goed samen met de bezetter. Op een bepaald moment ging hij in het verzet. Vervolgens deed hij het tegenovergestelde in extreme mate. Hij was een harde verzetsman. Na de oorlog trad hij naast de oudere Kupers sterk naar voren. Vermeulen stoorde zich absoluut niet aan regels. Vermeulen smokkelde auto's vanuit Zwitserland naar Nederland met nylons voor zijn vriendinnen in de zittingen. Een aardige anekdote.

Erg bemind was deze man niet. Ze hebben hem op een gegeven moment ontslagen nadat hij gepakt was bij het dubbel declareren van een benzinebon.

Het kan niet missen dat bij een gelegenheid als deze L. de Jong als geschiedschrijver des rijks met zijn opvattingen over goed en kwaad en zijn jongere collega professor J.C. Blom, die recentelijk meer de nadruk heeft gelegd op de aanpassende houding van de doorsnee-Nederlander in de oorlogstijd ook nog eens aangestipt worden. Harmsen vermeldt dat er vooral jongeren aan het verzet deelnamen. En vertelt het tragische verhaal van een meisje van de Waarheid-groep die door de SS 's avonds werd gezocht. Een kennis weigerde haar binnen te laten. Hij had een gezin en durfde het risico niet aan. Zij werd gepakt en weggevoerd. Harmsen hierover: „Verzet betekent ook: geen hekel krijgen aan jezelf; bereid te zijn fatsoenlijk dood te gaan, al kan dat allerlei consequenties hebben”. Er wordt daarna nog een dun lijntje gelegd tussen de voor-oorlogse ordeningsgedachte in socialistische en katholieke kring en de betekenis hiervan tot de harmonieuze opstelling in het begin van de oorlog.

Slot

Als laatste stelt de voorzitter van de vergadering Stan Poppe nog twee intrigerende vragen. Ziet Harmsen een relatie tussen het legalistisch reageren van vakbondsbestuurders en de structuur van hun organisatie? En reageren NVV-bestuurders anders dan hun confessionele collega's doordat er binnen het NVV altijd verzet is gevoerd tegen de centrale leiding door communisten?

Ger Harmsen zet uiteen dat de vakbeweging in de loop der geschiedenis sterk is geworden door het intomen van de willekeur van de werkgever, met het maken van regelingen en afspraken. Het NVV ging daarbij zover dat de menselijke kant wel eens uit het oog werd verloren. Als voorbeeld noemt hij de Strokarton van 1969. Door het optreden van communisten boden de werkgevers op een gegeven moment meer dan in de CAO was vastgelegd. De Algemene Bedrijfsgroepen Centrale (ABC) van het NVV weigerde het openbreken van de CAO te accepteren. Dan zou je later wel eens naar beneden kunnen gaan. Dit was meer dan formalisme, ook een levenskwestie. Secretaris Jan Nooy van de katholieke bond hielp het actiecomité daarentegen. Bij de katholieken kreeg het menselijke meer aandacht. Mertens springt in: „menselijker, maar ook relativerender”. Ger Harmsen wijst er tenslotte op dat het centralisme in de vakbeweging een functie heeft. Je moet slagvaardig als een leger kunnen optreden, maar net zo belangrijk is dat de vakorganisatie voor de arbeiders een oefenschool in democratie is.

Uiteindelijk sluit de voorzitter deze historische vergadering af. Het was een riskant avontuur om de vakbeweging in de oorlog aan de orde te stellen. Het is echter uitstekend afgelopen.

Harry Peer.

NIEUWE AANWINSTEN

LEDENVERGADERING VAN 21 APRIL 1990

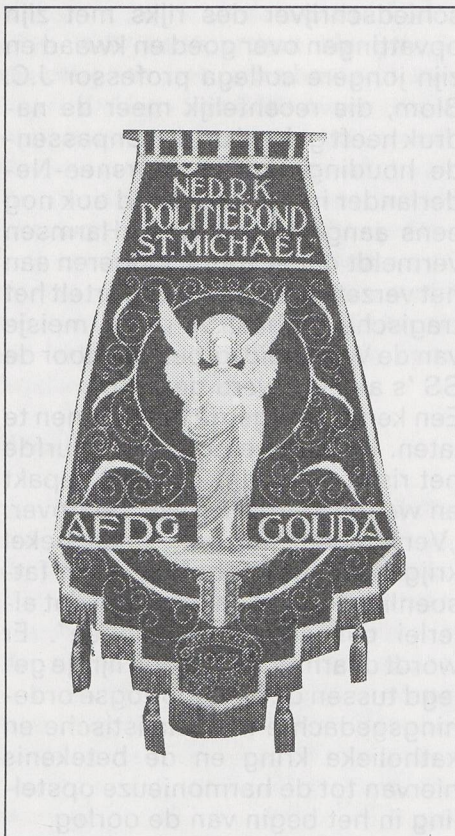
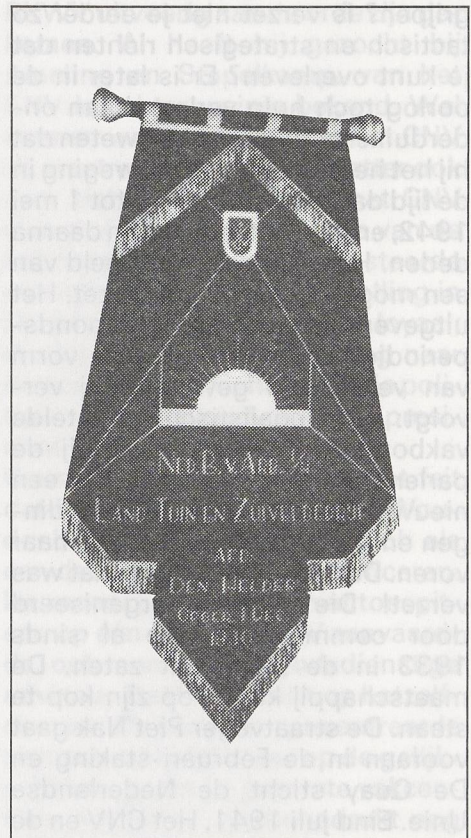
Van alle schenkingen die het afgelopen kwartaal zijn binnengekomen bij de VHV springen er twee wel heel erg in het oog: bij elkaar bevatten ze maar liefst twintig vaandels! Via Hans van der Pluijm van het district Rotterdam van de FNV ontvingen wij vier vaandels van diverse bonden uit de stad Gouda. De vaandels blijken zich nog in redelijk goede staat te bevinden. Met deze vaandels kwam tevens mee een uniek gipsen borstbeeld van paus Leo XIII, die in 1891 de encycliek *Rerum Novarum* uitvaardigde. Elders in dit nummer is een foto van het imposante borstbeeld afgedrukt.

Op de ledenvergadering van 21 april werden door Christ Essens niet minder dan 16 vaandels en vlaggen vanuit het verleden van de Voedingsbond FNV overgedragen. Deze vaandels zijn afkomstig uit diverse afdelingen van de Voedingsbond FNV zoals Eelde-Paterswolde, Bergambacht, Well, Arnhem en Dordrecht.

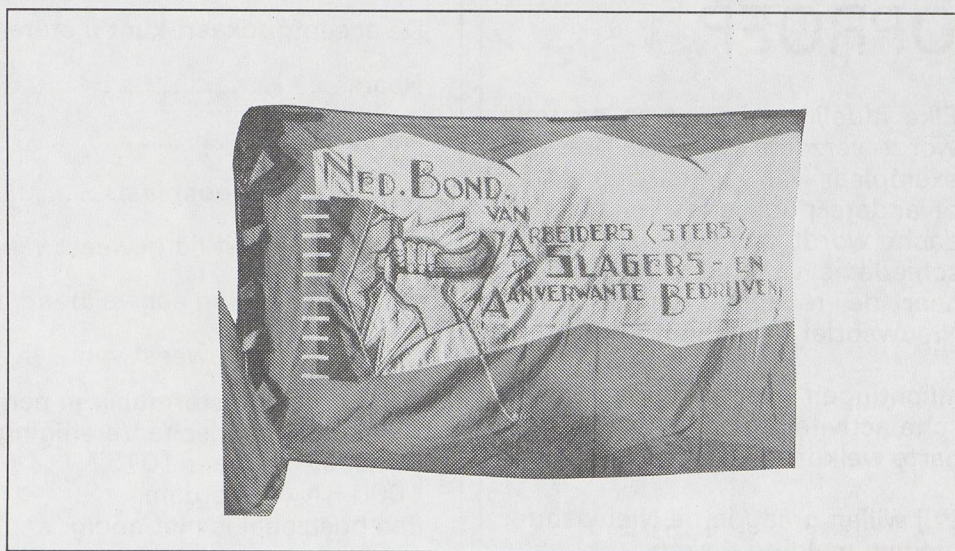
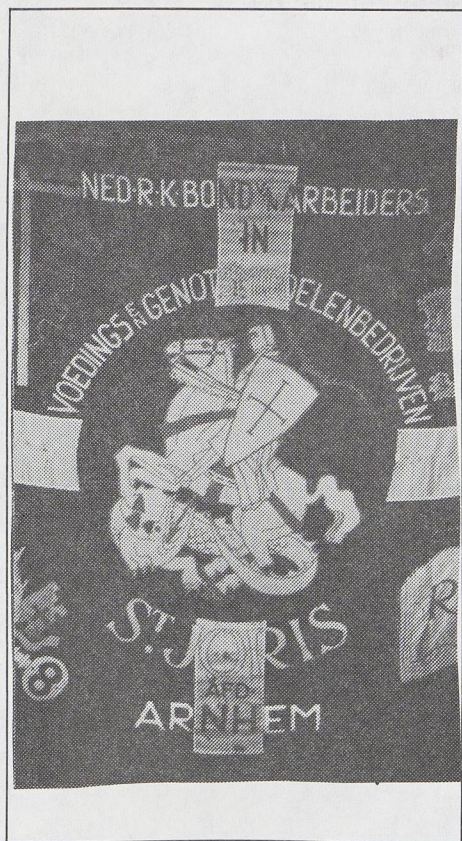
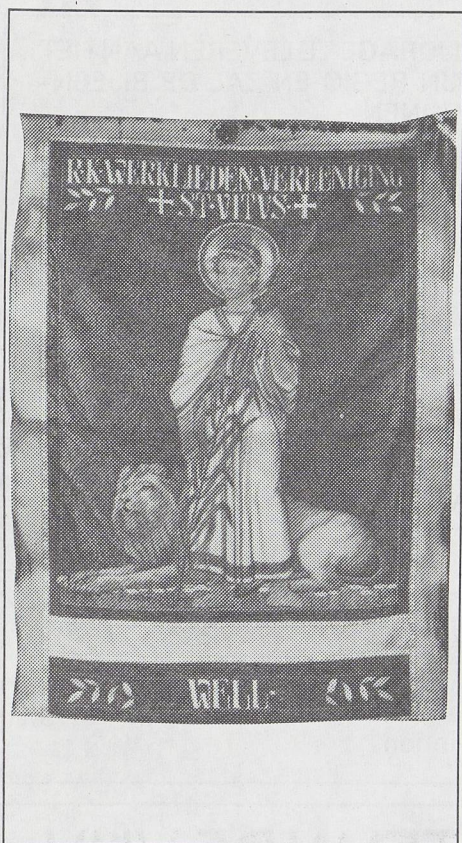
Een enorme verrijking voor de toch al behoorlijk omvangrijke vaandelcollectie van de VHV.

Regelmatig worden wij door onze leden getipt over vindplaatsen van vaandels in de afdelingen, op districtskantoren of in parochies. Om deze waardevolle tips goed vast te leggen zijn registratieformulieren ontworpen die op aanvraag toegestuurd kunnen worden. Aan de hand hiervan willen wij een documentatiesysteem opbouwen waardoor een overzicht ontstaat van vakbondsvaandels die zich niet in de collectie van de VHV bevinden. Om de registratie compleet te maken zouden wij tevens graag over foto's van de desbetreffende vaandels beschikken.

Juist de leden van de VHV blijken goed bekend in de afdelingen van de bonden. Mocht u op een vaandel, een vlag, een banier of een spandoek stuiten, laat ons dat dan even weten. Hiermee houden we gezamenlijk onze mooie vakbondsvaandels in zicht!

(Foto's J. van Gerwen)

(Foto's J. van Gerwen)

DE VHV IN DE REGIO

In de VHV-Nieuwsbrief van april jl. plaatsten we een oproep aan alle leden die een actieve bijdrage zouden willen leveren aan het werk voor de VHV binnen de eigen regio.

Daarbij denken we aan:

- het werken als leden-contact-adres;
- het werken als steunpunt voor inzameling van vakbondsrealia;
- een studieclub vormen;
- op vakbondsavonden (jubilea) film of videopresentaties verzorgen;
- actief bezig zijn met ledenwerking voor de vereniging;
- contacten uitbouwen (of opzetten) met plaatselijke verenigingen, musea, vakbonden etc.

Dit is slechts een greep uit een scala van mogelijkheden.

Inmiddels hebben zich al enkele leden gemeld die hun steentje willen bijdragen. We hebben op woensdagavond 19 september een bijeenkomst gepland waarin we met elkaar kunnen praten over het regionale werk.

Mocht u hiervoor belangstelling hebben en heeft u zich nog niet gemeld, wilt u ons dat dan hetzij telefonisch, hetzij schriftelijk via nevenstaande antwoordstrook zo spoedig mogelijk laten weten. De definitieve uitnodiging zal u tijdig worden toegezonden.

OPROEP

Elke afdeling, district en centrale wordt verzocht om een present-exemplaar van gedenkpublicaties of andere publicaties waarin aandacht wordt besteed aan de geschiedenis van de vakorganisatie naar de redactie van de VHV-Nieuwsbrief te zenden.

Inlichtingen over vakbondshistorische activiteiten zijn eveneens van harte welkom.

Wij willen graag in de Nieuwsbrief hiervan melding maken.

JA, IK BEN BEREID EEN ACTIEVE BIJDRAGE TE LEVEREN AAN HET WERK VOOR DE VHV BINNEN MIJN REGIO EN ZAL DE BIJEENKOMST VAN 19 SEPTEMBER BIJWONEN.

Naam:

Adres:

Postcode en woonplaats:

Telefoonnummer: (werk/privé)

Ik ben lid van een vakbond, te weten:

Opsturen (zonder postzegel) naar:

Vakbondshistorische Vereniging, Antwoordnummer 10737,
1000 RA Amsterdam

ATTENTIE

We herinneren u er nog even aan dat de volgende ledenvergadering op zaterdag 27 oktober zal plaatsvinden.

JA, IK ONDERSTEUN DE VHV

- Als lid van de Vakbondshistorische Vereniging
 - f 15,00 per kalenderjaar
 - f 25,00 per kalenderjaar
 - f 35,00 per kalenderjaar
- Als eenmalig donateur (minimaal f 40,00)
- Als vast donateur (minimaal f 40,00 per jaar)

Datum.....

Handtekening.....

De acceptgirokaart kunt u sturen naar:

Naam

Adres.....

Postcode en woonplaats.....

- Ik ben nooit lid geweest van een vakbond
- Ik ben lid van een vakbond, te weten.....
- Ik ben lid geweest van

Dit aanmeldingsformulier in een enveloppe sturen aan:

Vakbondshistorische Vereniging
Antwoordnummer 10737
1000 RA Amsterdam

Een postzegel is niet nodig.